

บทนำ

วัตถุประสงค์

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๙ ข้าพเจ้าได้เสนอรายงานการศึกษา “ระบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐในอาคารโบราณสถาน” ลงในวารสารโบราณคดีต่อเนื่องกันมา โดยมีความมุ่งหมายที่จะเสนอข้อเท็จจริงว่า โบราณสถานต่าง ๆ ในประเทศไทยส่วนใหญ่ที่ใช้อิฐเป็นวัสดุก่อสร้างนั้น แต่ละสกุลช่างมีแบบแผนการก่อสร้างอย่างไรบ้าง เพื่อใช้เป็นแบบจำลอง (Model) ไว้ตรวจสอบอายุโบราณสถานอื่น ๆ ที่ยังไม่สามารถกำหนดอายุต่อไป และในขณะเดียวกันก็สามารถใช้ตรวจสอบหลักฐานด้าน โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปด้านศึกษาแบบ ศิลป(style) ไปในตัวด้วย เพื่อให้ได้ความแน่นอนกว่าแต่ก่อนมา

การศึกษาที่นำเสนอขึ้นได้รับการวิจารณ์อย่างไม่เป็นการสาธารณะในแง่มุมมองต่าง ๆ กัน ส่วนหนึ่งเป็นการปฏิเสธแบบอนุรักษ์นิยมทั้ง ๆ ที่การนำเสนอเป็นวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ถ้าตัวแบบจำลองยังคลอนแคลนห่างไกลจากความจริงแล้ว ก็สามารถใช้วิธีการและข้อมูลของผู้นำเสนอ มาตรวจสอบหาข้อเท็จจริงได้ อย่างไรก็ตามก็ยังมีนักศึกษาที่เห็นพ้องด้วยกับวิธีการนี้ และได้วิจารณ์ไว้ในเชิงสนับสนุน^๑ แต่ก็ยังตระหนักคิดว่าแบบจำลองที่เสนอมานี้ยังขาดการศึกษา ด้านสกุลช่างเขมร สกุลช่างท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่มีข้อมูลอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก บางส่วนในจังหวัดลพบุรีเมืองเก่าศรีเทพ และภาคใต้บริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี ลงไป

ฉะนั้น เพื่อให้การศึกษาที่แล้วมาสมบูรณ์ และมีรายละเอียดด้านสกุลช่างเขมรและท้องถิ่นภาคใต้แน่นอนยิ่งขึ้น จึงได้ดำเนินการวิจัยตามหัวข้อในอาณานิคมดังกล่าวมาแล้ว

ขอบเขต วิธีการวิจัย ความหมายของศัพท์วิชาการ และการกำหนดตัวแบบ

การศึกษานี้ประกอบด้วยการศึกษาจากภาคเอกสารและการออกเก็บข้อมูลภาคสนามในท้องถิ่นต่าง ๆ การศึกษาจากภาคเอกสารนั้นส่วนใหญ่จะเน้นหนักอยู่ในระดับท้องถิ่น แต่โดยที่ภูมิ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ดี ภาคใต้ก็ดี ต่างก็มีประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างลึกซึ้ง จึงจำเป็นต้องศึกษาออกไปถึงระดับภูมิภาคในวงกว้างด้วย เพื่อจะหาแนวทางทางอารยธรรม และระดับการใช้เทคนิควิทยาการก่อสร้างอิฐตามภูมิภาคต่าง ๆ โดยทั่วไปด้วย นอกจากนี้จะศึกษาเอกสารด้านสถาปัตยกรรมอิฐในอินเดียบ้าง เพื่อสืบเสาะหาต้นเค้าบ้างอย่างแต่ก็จะทำในวงจำกัดเท่านั้น

ส่วนการปฏิบัติการภาคสนาม ได้เก็บข้อมูลโดยวิธีสุ่มตัวอย่างประมาณ ๓๕ ตำแหน่ง ในห้องที่ต่าง ๆ กัน ซึ่งส่วนใหญ่ นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์ได้กำหนดอายุไว้เรียบร้อยแล้ว^๒ หลังจากนั้นก็จัดหมวดหมู่เรียงลำดับตอน ตามที่ได้กำหนดมาแต่เดิมแล้วทำการศึกษาวิเคราะห์แบบโครงสร้างและเทคนิคการก่ออิฐ ส่วนละเอียดต่าง ๆ ของแต่ละหมวดหมู่ว่ามีอะไรบ้าง มีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร ซึ่งจะทำให้รู้ว่าสามารถสร้างแบบจำลองในช่วงตอนหนึ่ง ๆ ได้หรือไม่ ถ้าหากว่าทำได้ก็จะศึกษาต่อไปว่า แบบจำลองแต่ละช่วงตอนนั้นมีการพัฒนาสืบเนื่องกันอย่างไร ในกรณีที่วิธีการแรกล้มเหลวก็จะทำการศึกษาแต่ละหน่วยข้อมูลอย่างอิสระ โดยยึดหลักเกณฑ์ทางเทคนิคเป็นหลักแล้วแยกข้อมูลต่าง ๆ ออกเป็นหมวดหมู่ต่อไป ถ้าสามารถจัดแบบจำลองตามวิธีการใหม่นี้ก็กลับจะมีผลป้อนย้อนกลับ (feed back) ไปตรวจสอบหลักฐานทางภาคเอกสารและศิลปกรรมว่า มีประสิทธิภาพในการกำหนดอายุโบราณสถานเพียงไร หรืออาจจะพบว่าแบบศิลปกรรมและระบบการก่อสร้างในช่วงตอนเดียวกันต่างก็เป็นอิสระแก่กัน^๓ เพราะบางครั้งอาจจะนำเอาชิ้นส่วนของงานศิลปกรรมเก่ามาใช้กับอาคารใหม่ก็ได้ ต่อจากนั้นก็ดำเนินการทดสอบแบบจำลองที่ได้สร้างขึ้น โดยนำไปวินิจฉัยโบราณสถานอิฐ ที่ทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมยังไม่สามารถกำหนดอายุได้แน่นอนหรือขัดแย้งกันอยู่ เป็นการพิสูจน์ประสิทธิภาพของแบบจำลองไปในตัวด้วย

เมื่อเริ่มโครงการการวิจัยนี้ใช้หัวข้อว่าโครงการวิจัย “ระบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสมัยลพบุรีและศรีวิชัย” ซึ่งเป็นการพิจารณาเนื้อหาและเป้าหมายการวิจัยในแบบระบบลึกมากเกินไป เมื่อดำเนินการไปแล้วจึงพบว่ามียารละเอียดเกินความจำเป็นตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ จึงขอเปลี่ยนแปลงเป็น “แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย” ซึ่งจะครอบคลุมเนื้อหาและเป้าหมายเดิมอยู่แล้ว ส่วนการกำหนดช่วงอายุสมัยนั้น ครั้งแรกใช้แบบที่นิยมใช้กันทั่วไป ซึ่งเป็นการกำหนดอายุตามแบบสมัยประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระดำ-รงราชานุภาพได้วางไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๙^๔ อันเป็นระยะแรกเริ่มทางวิชาการด้านโบราณคดีและ

ประวัติศาสตร์ศิลป์ แบบแผนอันนี้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้รับเอาไว้ใช้และกรมศิลปากรก็ได้ใช้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน^๕ ซึ่งเป็นวิธีการที่นำเอาประวัติศาสตร์ศิลป์ไปผูกพันกับประวัติศาสตร์การเมืองมาก วิธีการนี้มีประสิทธิภาพในสมัยหนึ่งเท่านั้น แต่ต่อมาก็กลายเป็นเครื่องมือที่มีความจำกัดลงไปทุกที ๆ ผู้ศึกษาเคยเสนอแนะให้ใช้วิธีการตีความแบบสกุลช่างแทน ซึ่งจะทำให้จับปัญหาดังกล่าวข้างต้นลงไปได้มาก^๖ ตามความจริงก่อนหน้านั้น ศาสตราจารย์ บวส เซอลิเย่ ก็ได้เสนอแนวโน้มนั้นที่จะใช้ระบบ “สกุลช่าง” แทน “สมัย” อันเนื่องมาจากการมองเห็นปัญหาที่ซับซ้อนระหว่างแบบศิลป์ (styles) และสกุลช่าง (schools) ตลอดจนจนถึงการหลงใหลถ่ายเทของวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในประเทศไทยอยู่ตลอดเวลา จนทำให้เกิดสกุลช่างท้องถิ่นขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด^๗ แต่เขาก็กลับยอมรับเอาแบบแผนเดิมไว้ใช้ต่อไปอีก

ฉะนั้น เมื่อ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้เสนอทฤษฎีใหม่ที่จัดแบบศิลป์ในประเทศไทยขึ้นมา โดยถือเอาแบบศิลป์เป็นหลัก จึงได้ปฏิเสธแนวของ บวส เซอลิเย่ ทั้งในด้านหลักการและรายละเอียดหลายประการ และได้เตือนให้ระมัดระวังที่จะใช้ประวัติศาสตร์การเมืองมาเป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ศิลป์ด้วย^๘ ในขณะเดียวกัน ดร. พิริยะ ก็ได้เปรียบเทียบให้เห็นการใช้ “สมัย” และ “สกุลช่าง” เป็นเครื่องมือมาจำแนกแบบศิลปกรรมในประเทศไทยที่เคยใช้มาแล้วที่เขาไม่เห็นชอบด้วย^๙ อาทิเช่น

สมัยลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘)

สกุลช่างลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๙)

สมัยศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘)

สกุลช่างศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘)^{๑๐}

ดร. พิริยะ ยังได้ให้รายละเอียดต่อไปอีกว่า ควรจะเรียกศิลปแบบเขมรในประเทศไทยทั้งหมดว่า ศิลปะเขมร รวมทั้งศิลปกรรมในเขตสกุลช่างลพบุรีด้วย ซึ่งผู้เสนอก็มีความเห็นว่าเป็นการเหมาะสมที่จะใช้ชื่อ ศิลปะลพบุรีมาจำแนกศิลปวัตถุที่เกิดขึ้นในบริเวณจังหวัดลพบุรีระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แต่ไม่ควรใช้ศัพท์นี้มาครอบคลุมแบบศิลปะเขมรในประเทศไทยทั้งหมด^{๑๑} ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นว่าได้ประโยชน์และกระจ่างดี แต่อาจจะสับสนมากขึ้นไปกว่าเดิม ถ้า ดร. พิริยะ พยายามจะใช้คำว่าศิลปะเขมรมาจำแนกแบบศิลปสายอารยธรรมเขมรโดยตรงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอารยธรรมเกี่ยวเนื่องในลพบุรี โดยใช้ประวัติศาสตร์การเมืองสนับสนุนแต่เพียงประการเดียว^{๑๒} ฉะนั้นการแยกศิลปะเขมรออกจากสกุล

ช่างลพบุรีจะได้ประโยชน์ในทางศิลปกรรมมาก^๓ แต่หลักฐานทางสถาปัตยกรรมกลับปรากฏว่า เทคนิคการก่อสร้างแบบเขมรที่ บวส เซอริเย่ ใช้อ้างถึงที่พระธาตุพนม^๔ กลับมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตั้งแต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือภาคตะวันออก เมืองเก่าศรีเทพ จรดลพบุรีเป็นที่สุด^๕ ดังนั้นถ้าจะใช้คำว่าสกุลช่างเขมรมาเรียกระบบงานเดียวกันทั้งหมดก็จะเป็นไปได้ด้วยดี

อย่างไรก็ตามก็ต้องยอมรับว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรในประเทศไทยนั้นยังอยู่ในวงจำกัดมาก ยังไม่สามารถจำแนกแบบศิลปใด ๆ ในท้องถิ่นอย่างมีระเบียบแน่นอน นักวิชาการจึงมักอาศัยใช้แบบการจำแนกศิลปสถาปัตยกรรมเขมรในประเทศกัมพูชาเป็นหลักก่อนเสมอ ซึ่งอาจจะไม่เหมาะสมในโอกาสต่อไป แต่ในสภาพการณ์เช่นนี้ก็ยังมีหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องใช้แบบจำลองที่นักวิชาการอื่น ๆ ได้ใช้มาแล้วมาจัดหมวดหมู่กลุ่มงานในประเทศไทยอย่างกว้าง ๆ ดังแบบต่อไปนี้

ก. แบบศิลปสมัยก่อนพระนครหลวง

๑. ศิลปแบบพนมดา พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๑๕๐

พบแต่งงานประติมากรรม

๒. ศิลปแบบสมโบร์ไพรกุก พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๒๐๐

อิสานวรมันที่ ๑ สร้างปราสาทกลุ่มเมืองสมโบร์ไพรกุก

๓. ศิลปแบบไพรกเมง พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๒๕๐

ภววรมันที่ ๒ ปราสาทอันเดค

๔. ศิลปแบบกำแพงพระประมาณ พ.ศ. ๑๒๕๖ - ๑๓๕๐

ชัยวรมันที่ ๑ ประสาทภูมิปราสาท

ข. แบบศิลปในระยะการเปลี่ยนแปลง

๕. ศิลปแบบกู่เลน ประมาณ พ.ศ. ๑๓๕๐ - ๑๔๒๔

ชัยวรมันที่ ๒ กลุ่มปราสาทที่สำคัญอยู่ที่เขาพนมกู่เลน

แต่เป็นทรากปรักพังเสียมาก องค์ประกอบงานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ยังมีคุณค่าแก่การศึกษา

ด้านพัฒนาการประวัติศาสตร์ศิลป

ก. แบบศิลปเมื่อสร้างเมืองพระนครหลวง

๖. ศิลปแบบพระโค ประมาณ พ.ศ. ๑๔๒๕ - ๑๔๓๖
อินทรวรมันที่ ๑ สร้างกลุ่มปราสาทที่สำคัญอยู่ ณ เมืองโรเลย
ที่เรียกกลุ่มปราสาทเมืองโรเลย อันมีปราสาทพระโค (พ.ศ. ๑๔๒๒)
บางกอง (พ.ศ. ๑๔๒๔) โฉโล (พ.ศ. ๑๔๓๖)
๗. ศิลปแบบบาแก็ง ๑๔๓๖ - ๑๔๗๕
ยโสวรมัน สร้างประสาธนาแก็ง (ประมาณปี พ.ศ. ๑๔๓๖)
ทรรษวรมันที่ ๑ สร้างปราสาทปักษีจำกรง (พ.ศ. ๑๔๔๓)
๘. ศิลปแบบเกาะแกร์ พ.ศ. ๑๔๖๔ - ๑๔๘๕
ชัยวรมันที่ ๔ ปราสาทกลุ่มเกาะแกร์สร้างหลังปี พ.ศ. ๑๔๖๔
๙. ศิลปแบบแปรรูป พ.ศ. ๑๔๘๐ - ๑๕๑๕
ราชนทรวรมัน ปราสาทแม่บุญตะวันออก (พ.ศ. ๑๔๙๕)
ปราสาทแปรรูป (พ.ศ. ๑๕๐๔)
๑๐. ศิลปแบบบันทายไศรย พ.ศ. ๑๕๑๐ - ๑๕๕๐
ชัยวรมันที่ ๕ ปราสาทบันทายไศรย (พ.ศ. ๑๕๑๐)
ปราสาทพิมานอากาศ (พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๑๕๔๔)
ปราสาทตาแก้ว (ประมาณ พ.ศ. ๑๕๔๐)
๑๑. ศิลปแบบเกลียง พ.ศ. ๑๕๑๕ - ๑๕๖๐
อุทยทิตยวรมันที่ ๑ ปราสาทตาแก้ว
ปราสาทพิมานอากาศ
๑๒. ศิลปแบบบาปวน พ.ศ. ๑๕๖๐ - ๑๖๓๐
สุริยวรมันที่ ๑
อุทยทิตยวรมันที่ ๒ ปราสาทบาปวน (พ.ศ. ๑๖๐๓)
๑๓. ศิลปแบบนครวัด พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๑๕
สุริยวรมันที่ ๒ สร้างปราสาทนครวัด (พ.ศ. ๑๖๕๗ - ๑๖๙๓)
๑๔. ศิลปแบบบายน พ.ศ. ๑๗๒๐ - ๑๗๘๐
ชัยวรมันที่ ๗ ปราสาทตาพรหม (พ.ศ. ๑๗๐๙)
ปราสาทพระขรรค์ (พ.ศ. ๑๗๒๔)
ปราสาทบายน (พ.ศ. ๑๗๒๔)

การจำแนกศิลปกรรมในคาบสมุทรภาคใต้ประเทศไทย โดยใช้การศึกษาแบบเดิม คือ แบบศิลปะหรือสกุลช่างศรีวิชัยอย่างเดียวกันหมด คงจะทำไม่ได้ต่อไปอีกแล้วไม่ว่าจะยึดถือหลักวิชาด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ หรือประวัติศาสตร์การเมืองก็ตาม เพราะศรีวิชัยเป็นเพียงกลุ่มการเมืองที่มีฐานอำนาจอยู่บนเกาะสุมาตราท่ามกลางกลุ่มการเมืองอีกหลายกลุ่มที่ปกครองเกาะอื่น ๆ อยู่ และนามว่าศรีวิชัยอันแท้จริงก็คือชื่อเมืองปาเล็มบังนครหลวงของอาณาจักร แต่นักวิชาการก็ใช้กันในลักษณะของอาณาจักรที่ปกครองอยู่ ณ เมืองจามบี ต่อมาก็เปลี่ยนศูนย์ไปอยู่ที่เมืองมาลังกะเบาจนเคยชินเสียแล้ว จึงยังใช้กันในลักษณะนี้มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๗} ดังนั้นโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ที่รับอิทธิพลมาจากแหล่งอารยธรรมอื่น ๆ ในหมู่เกาะอินโดเนเซีย นอกเหนือไปจากสุมาตราจะเรียกว่าเป็นแบบหรือสกุลช่างศรีวิชัยก็ได้ ศาสตราจารย์ ยอร์จ เซเดส์ และ บวส เซอลิเย่ เองก็ยอมรับว่า การใช้นามนี้มาจำแนกแบบศิลปะในประเทศไทยนั้นก็มีปัญหามากที่สุด ไม่ว่าจะโดยทางภูมิศาสตร์หรือแบบศิลปะก็ตาม^{๑๘} อีกประการหนึ่งศิลปวัตถุแบบศิลปะชวาหรือสุมาตราที่ปรากฏขึ้นที่ภาคใต้ ก็เป็นเพียงหลักฐานส่วนหนึ่งในจำนวนศิลปกรรมแบบสกุลช่างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสืบเนื่องกันมาในเวลาเดียวกัน ฉะนั้นการที่ ดร. พิริยะ พยายามแก้ปัญหานี้โดยใช้แบบสกุลช่างท้องถิ่นขึ้นมาแทนแบบฉบับเดิมทั้งหมด^{๑๙} จึงเป็นการแก้ปัญหานี้ได้เป็นอย่างมาก

การจำแนกแบบสถาปัตยกรรมแต่เดิมมา มักจะใช้ระบบจำแนกตามงานศิลปกรรมเป็นหลักซึ่งก็มักจะเกิดปัญหาแบบเดียวกัน อาทิเช่นเจดีย์วัดบรมธาตุไชยาและเจดีย์วัดแก้ว ต่างก็มีแบบสถาปัตยกรรมต่างกัน แต่ก็เคยเรียกรวมกันมาว่าสถาปัตยกรรมแบบสมัยศรีวิชัย ซึ่งก็มองเห็นแล้วว่าไม่เหมาะสมนัก อย่างไรก็ตามนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์มักจะเรียกวิธีการก่ออิฐของอาคารจำนวนหนึ่งที่เข้าใจว่าเป็นงานสมัยศรีวิชัยว่าเป็นงานช่างศรีวิชัย^{๒๐} อาคารกลุ่มนี้เป็นข้อมูลทั้งหมดที่จะดำเนินการวิจัยอยู่แล้ว ฉะนั้นเพื่อขจัดปัญหาที่ซับซ้อน โดยมีตัวกลางที่จะทำความเข้าใจได้ง่ายในขอบเขตหนึ่ง จึงขอเรียกงานก่ออิฐแบบนี้ว่า สกุลช่างศรีวิชัยซึ่งจะไม่มีข้อจำกัดทั้งแบบศิลปะและที่ตั้ง ทำนองเดียวกันกับการกำหนดใช้สกุลช่างเขมรกับแบบศิลปะลพบุรีตั้งได้กล่าวมาแล้ว

อุปสรรคและปัญหา

การวิจัยนี้มีข้อจำกัดทั้งทางด้านเอกสารและภาคสนาม เพราะมีข้อมูลเอกสารโดยตรังจำนวนน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปทางประวัติศาสตร์ศิลป์และโบราณคดี อีกประการหนึ่ง

การศึกษาในระยะเริ่มแรกนั้นไม่สามารถจะจำกัดบริเวณอยู่แต่ในประเทศไทยเท่านั้น เพราะโดยตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ทำให้ประเทศไทยเป็นทางผ่าน (cross roads) ของสายอารยธรรมแบบต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์อยู่ตลอดเวลา^{๒๑} จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการสำรวจประวัติศาสตร์อารยธรรมในเอเชียอาคเนย์ทั่วไปด้วย ในขั้นนี้จะศึกษาได้ก็เพียงแต่ภาคเอกสารซึ่งคงจะได้แต่เค้าโครงอย่างกว้าง ๆ พอที่จะเป็นตัวแบบวัดระดับความสามารถด้านเทคนิควิทยาการก่อสร้างได้บ้างเท่านั้น

การเก็บข้อมูลภาคสนาม ส่วนใหญ่ทำในบริเวณห่างไกลจากชุมชน มีปัญหาการเดินทางและความปลอดภัยอยู่เสมอ ประกอบกับต้องทำในเวลาและกำลังจำกัดมาก ดังนั้นการศึกษาวัดข้อมูลจึงทำในระดับที่มีเอื่อมถึงเท่านั้น ส่วนอื่นคาดคะเนตามที่สายตามองเห็น อันที่จริงถ้าได้ทำการวิจัยวัดข้อมูลต่าง ๆ ทุกแห่งก็จะสมบูรณ์ แต่จะต้องใช้งบประมาณอีกหลายเท่าตัว ซึ่งหน่วยราชการที่มีหน้าที่ทำการบำรุงรักษาโดยตรงก็ยังไม่ทำ

ฉะนั้น จึงขอให้อธิบายการศึกษาวิจัยนี้เป็นการเริ่มต้นศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมด้วยมิติใหม่อีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งจะเปิดปริณทลทางวิชาการให้กว้างขวางออกไปอีก

ผลที่จะได้รับ

การวิจัยนั้นนอกจากจะเป็นการเสริมการศึกษาที่ผ่านมา แต่ก็มีความสำคัญในตัวเอง ซึ่งจะให้ผลสองประการใหญ่ ๆ คือ

๑. ทำให้รู้ถึงแบบแผน และการพัฒนาด้านเทคนิควิทยาการก่อสร้างอิฐ สayasaกุล ช่างเขมรและสกุลช่างศรีวิชัยในประเทศไทย
๒. ถ้าหากว่าสามารถกำหนด แบบแผนโครงสร้างและเทคนิคการก่ออิฐของโบราณสถานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ได้แน่นอนแล้วก็สามารถใช้แบบจำลองนั้นเป็นเครื่องมือนำวัดบอกอายุของโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ในสายอารยธรรมเดียวกันได้ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาในวิชาการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรมอีกด้วย^{๒๒}

บทนำ

เชิงอรรถ

๑. วารสารของฝ่ายวิชาการนักศึกษาคณะโบราณคดีได้วิจารณ์ว่า “เรื่องที่นำเสนอในเล่มเห็นจะเป็นการศึกษาาระบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐในอาคารโบราณสถาน เป็นเรื่องที่เสนอวิธีการทางเทคนิคแบบใหม่ ซึ่งเพิ่งมีครั้งแรกในเมืองไทย..... ทำให้การศึกษาเรื่องนี้เป็นแนวใหม่ที่ช่วยให้งานด้านโบราณคดีกว้างขวางขึ้น” ค้าง บที่ ๑ ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๕๓
 ๒. โดยทั่วไปนักโบราณคดีมักจะกำหนดอายุโบราณสถานจากจารึกที่ขุดค้นพบ และนักประวัติศาสตร์ศิลป์ก็จะกำหนดอายุปราสาทเขมร จากแบบศิลปะของทับหลังปราสาทและเสาอิงประตู และลวดลายสลักตามตำแหน่งต่าง ๆ ด้วย
 ๓. ในที่นี้หมายความว่า ขณะที่นักประวัติศาสตร์ศิลป์พบว่า แบบศิลปกรรมในสมัยหรือช่วงตอนหนึ่ง ๆ นั้นเป็นแบบฉบับเดียวกันหมด โดยไม่มีตัวแปรของท้องถิ่นเข้ามาสัมพันธ์ด้วย แต่เทคนิคการก่อสร้างอาจจะแตกต่างกันไปตามระดับสภาพของสังคม เศรษฐกิจในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะก็ได้ แบบฉบับของการก่อสร้างจึงอาจจะไม่มีระเบียบคล้องจองกันแบบศิลปะเสมอไป
 ๔. ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระราชินีนาถวราชนาถา พุทธเจดีย์สยาม แพร์พิทยา พ.ศ. ๒๕๔๔ หน้า ๑๔๕
 ๕. Jean Boisselier, *The Heritage of Thai Sculpture*, New York & Tokyo, 1975. p.10
 ๖. ในระหว่างการศึกษานักโบราณคดีในประเทศไทย ผู้ศึกษาพบปัญหาและอุปสรรคนานา จึงได้เสนอไว้ในบทความการศึกษาาระบบโครงสร้างฯ ในบทที่ ๓ การก่ออิฐแบบสุโขทัย-อู่ทอง ความว่า
“นักโบราณคดีเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ มักจะแยกตัวศิลปะกับการแบ่งอายุสมัยตามการกำหนดอายุทางประวัติศาสตร์การเมืองไม่ออก ซึ่งเป็นเรื่องที่สับสนที่ความไขว้เขวในทางวิชาการเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าจะไม่มีทางปฏิเสธความจริงเลยว่า ระบบการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมมีเชื่อมโยงกัน (impact) ต่อการเปลี่ยนรูป (Form) และเนื้อหา (Content) ต่อรูปศิลปะโดยตรง แต่การดำรงอยู่ของเทคนิคสกุลช่างไม่ได้เปลี่ยนรูปไปง่าย ๆ ต้องกินเวลาคลุกคลายนับช่วงอายุ.....” วารสารโบราณคดี บที่ ๖ ฉบับที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ หน้า ๖๒
“ในทางประวัติศาสตร์ เมืองศรีสัชชนาลัยเริ่มมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงและยังคงดำรงสถานะของเมืองต่อมาจนถึงสมัยพระนเรศวร ช่วงอายุตอนนี้อยู่ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๓๕-๒๑๒๗ รวมเวลาทั้งสิ้นประมาณ ๒๙๒ ปี ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอายุของเมืองลุลหลวแห่งนาคันเกตุกนออยู่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงอยุธยา จนเป็นเหตุให้ขัดแย้งและไขว้เขวในการเรียกศิลปะสถาปัตยกรรมในบริเวณเมืองลุลหลวเหล่านี้ (ศรีสัชชนาลัย พิชณโลก กำแพงเพชร) ว่าเป็นงานสมัยสุโขทัยหรืออยุธยา ซึ่งถือตามความจริงโดยนัยทางประวัติศาสตร์ ศิลปะสถาปัตยกรรมนั้น ยังต้องถือเป็นสกุลช่างสุโขทัยอยู่ ตามการยึดถือเทคนิคการแสดงออกทางช่างเป็นสำคัญ การตีความแบบนี้จะทำให้แยกประวัติศาสตร์ศิลป์และประวัติศาสตร์ทางการเมืองออกได้ หรือเกี่ยวเนื่องอย่างเป็นอิสระแก่กันได้ (Interdependent) วารสารโบราณคดี บที่ ๖ ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๘ หน้า ๕๐-๕๑
- ปัญหาแบบนี้ นายกริสวอลด์ ก็เคยประสบมาแล้ว เพราะยังใช้แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ในแนวตั้ง เขาคิดไปว่าสกุลช่างสุโขทัยมาสิ้นสุดลงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เพราะว่าอาณาจักรสุโขทัยกลายเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา แต่ในย่านสุโขทัยเดิมก็ยังทำรูปประติมากรรมศิลปสุโขทัยกันต่อมาอีกนาน ซึ่งไม่มีสิ่งทีคล้ายคลึงกับแบบของอยุธยาอันเป็นแบบฉบับของชาติ นอกจากนั้นแบบศิลปสุโขทัยกลับมีอิทธิพลเข้าเป็นส่วนประกอบสำคัญในแบบฉบับของชาติด้วย Luang Boribal Buribhand and A.B. Griswold, *Sculpture of Peninsular Siam in the Ayuthya Period*, JSS, Vol., XXXVIII 1951. PP. 2-3
๗. Jean Boisselier, *ibid.*, P. 9
 ๘. พิริยะ ไกรฤกษ์ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเทศไทย (ฉบับเล็ก) กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๐ หน้า ๔, ๑๕, ๑๖

๙. _____ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓
 ๑๐. _____ เรื่องเดิม หน้า ๕
 ๑๑. _____ เรื่องเดิม หน้า ๑๐
 ๑๒. _____ เรื่องเดิม หน้า ๕

๑๓. Jean Boisselier, *ibid.*, P. 107

ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล ได้เขียนบทความโต้แย้งข้อเสนอของ ดร.พิริยะ อย่างน่าสนใจสำหรับปัญหาเรื่องการจำแนกศิลปกรรมสายอารยธรรมเขมรนั้น มีความเห็นว่า คำว่า "ศิลปเขมร" ไม่เหมาะสมและยินดีรับฟังข้อเสนอใหม่ๆ เพราะคำว่าเขมรนั้น ได้แปลความหมายเป็นเชื้อชาติ เช่น คำว่าศิลปมอญซึ่งที่ท่านไม่เห็นด้วยอยู่แล้ว อีกประการหนึ่งศิลปและงานสถาปัตยกรรมทั้งหลายที่เป็นแบบสืบเนื่องเขมร ศาสตราจารย์ บาส เซอเลีย ก็ไม่เห็นด้วยที่จะเรียกว่าศิลปเขมร เพราะมีลักษณะของตนเองมาก จะเรียกศิลปเขมรแบบท้องถิ่นก็ได้ เพราะยังถือทฤษฎีเดิมที่ว่าท้องถิ่นจะต้องด้อยกว่าเมืองหลวง ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรทิศ ดิศกุล วิจัยรูปแบบศิลปในประเทศไทยของ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ เมืองโบราณ ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๒๕ และ *Reviews*, *JSS*. Volume 66 Pt. 1 1978. P. 254 ในบทวิจารณ์เล่มเดียวกัน เอส.จี. คอวิตซ์ เวลส์ ก็มี ความเห็นว่าควรจะแบ่งศิลปแบบเขมรแท้ๆ ที่พบในประเทศไทยออกจากสกุลช่างลพบุรีเสียที่ P.250 แต่เข้าใจว่าคำว่าเขมรคงไม่ได้หมายความถึงเชื้อชาติแต่เพียงอย่างเดียว คงมีความหมายกว้างพอที่จะหมายถึงแบบวัฒนธรรมหรืออารยธรรมไว้ด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้คำว่าศิลปเขมรในแนบ ถึงแม้จะมีที่ต่างกันก็ตาม ข้อเสนอของ ดร.พิริยะ ที่แยกสกุลช่างลพบุรีออกจากสกุลช่างเขมรโดยเด็ดขาดนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่ก็เห็นพ้องด้วย อาทิเช่น สงวน รอดบุญ อันเนื่องมาจาก "ศิลปในประเทศไทย" วารสารเมืองโบราณ ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๔ หน้า ๓๕

๑๔. _____ *ibid.*, P. 60

๑๕. ดุราลละเอียดใน อนุวัติ เจริญสุภกุล การศึกษาระบบโครงสร้างและระเบียบการก่อสร้างในอาคารโบราณสถาน โบราณคดี ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๑๒๕-๑๔๓

๑๖. พิริยะ ไกรฤกษ์ เรื่องเดิม หน้า ๑๘-๑๕

๑๗. O.W. Wolters, *The Fall of Srivijaya in Malay History*, Cornell University Press, New York, 1970. P. 2

ศาสตราจารย์ ชอร์ช เซเดส์ เป็นผู้ตั้งทฤษฎีอาณาจักรศรีวิชัย ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ โดยให้เมืองหลวงของอาณาจักรอยู่ที่เมืองปาเล็มบัง George Coedes, *Le Royaume de Crivijaya*, BEFEO, TOME XVII, 6, 1918. PP. 1-3 ต่อมาข้อสันนิษฐานแตกต่างจากทฤษฎีเดิมมากขึ้น เช่น ข้อเสนอของ ดร.โซคาโมโน ที่ให้เมืองหลวงของศรีวิชัยอยู่ที่เมืองจามบี ดุราลละเอียดใน Soekmono, *Early Civilization of Southeast Asia*, *JSS* Vol., XLVI Pt. I, June, 1958. PP.17-20 ในหนังสือของศาสตราจารย์ วอลเตอร์ส ขาดต้นจะแสดงให้เห็นว่าช่วงสมัยใดที่ราชวงศ์ศรีวิชัยจะปกครองเมืองปาเล็มบังหรือจามบี และดุราลละเอียดในบทความของผู้เขียนคนเดียวกันที่ว่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ขึ้นไป เมืองหลวงของศรีวิชัยอยู่ที่เมืองปาเล็มบังอย่างแน่นอน A Note On The Capital of Srivijaya During The Eleventh Century, *Artibus Asiae*, Essays Offered To G.H. Luce Vol. I, 1966., A.J. Bernet Kempers มองในแง่วัฒนธรรมและการเมืองว่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ศูนย์กลางของศรีวิชัยอยู่บนเกาะสุมาตราที่เมืองมะลาฮู บางทีอาจจะรวมทั้งเมืองจามบีและสุมาตรา ต่อมาภายหลังกลับไปอยู่ที่เมืองจามบี แต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ล่วงไปแล้วเมืองหลวงของอาณาจักรนั้นก็กลับไปอยู่ที่เมืองปาเล็มบัง *Ancient Indonesian Art*, Amsterdam, 1959. P. 13 ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ดร.คอวิตซ์ เวลส์ เคยเสนอให้ไชยาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรนี้ ต่อมาเมื่อเขาได้ทำการสำรวจที่ไทรบุรี สมมุติฐานนี้จึงเปลี่ยนไป H.G. Quaritch Wales, *The Malay Peninsula in Hindu Times*, London, 1976. PP.14, 83, 104,

124, 195 แต่ ม.จ. จันทร์จิรายุ รัตน์ ได้ศึกษาหาหลักฐานด้านเอกสารและภูมิศาสตร์ ในภูมิภาคนี้ จนเชื่อว่าเมืองหลวงของศรีวิชัยอยู่ที่ไชยา A Geographical Reinter Pretation of Srivijaya Story เมืองโบราณ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๘ หน้า ๕๔-๕๘ การแผ่อาณาเขตอาณาจักรศรีวิชัยเข้ามาที่แหลมมลายูนั้น ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์คิดว่าศรีวิชัยได้ไทรบุรี ในปี พ.ศ. ๑๓๖๘ O.W. Wolters, Srivijayan Expansion In The Seventh Century, Artibus Asiae, Vol., XXIV 34 P. 419 การตีความเรื่องอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรศรีวิชัยที่มีต่อแหลมมลายูแบบนั้น เป็นความเข้าใจของนักวิชาการตะวันตกทั่วไป แต่ในขณะเดียวกันศาสตราจารย์ โอคอนเนอร์ ก็เสนอขึ้นมาเองว่าขอบเขตอำนาจทางการเมือง และแรงกระแทกทางวัฒนธรรมของอาณาจักรศรีวิชัยที่มีต่อภูมิภาคดังกล่าวก็ยังเป็นปัญหาที่เปิดอยู่ S.J. O'Connor, Si Chon : An Early Settlement In Peninsular Thailand, JSS, Vol., LVI 1968. P. 2 รองศาสตราจารย์ ศรีสักร วัลลิโภดม มีความเห็นแตกต่างกับนักวิชาการตะวันตกในแง่ที่ว่าเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้มีความสัมพันธ์ทางการเมืองกับอาณาจักรศรีวิชัยในแบบสหพันธรัฐหรือเครือญาติ และจารึกทนนครวิธรรมราชก็ไม่ได้กล่าวถึงการแผ่อาณาเขตทางการเมือง กลับเป็นสภาระการสถาปนาศาสนา จากการสนทนาในสัปดาห์แรก เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

ศาสตราจารย์ ชอร์ช เซเดส์ และบวส เซอริเย่ เคยให้ทัศนะไว้ว่า “บรรดาศิลปวัตถุที่ค้นพบในดินแดนซึ่งอยู่ทางใต้ของประเทศไทยในแหลมมลายู ได้รับนามว่าศิลปะแบบศรีวิชัย ทั้งนี้เพื่อความสะดวก ตามความจริงศิลปวัตถุเหล่านี้ก็มิได้รับอิทธิพลจากศิลปะบนเกาะชวาหรือสุมาตราเสมอไป แต่กลับมีลักษณะแตกต่างกันอย่างมากมา...” ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๑๒ และ Jean Boisselier, ibid., P. 93 ในทำนองเดียวกันเมื่อนายกริซวอลด์ใช้ศัพท์พื้นเมือง พ.ศ. ๒๕๔๕ ก็พยายามให้นิยามว่าหมายถึงการแจกแจงงานศิลปวัตถุในภาคใต้อย่างกว้าง ๆ และบรรดาศิลปวัตถุเหล่านี้ก็ไม่จำเป็นจะต้องทำโดยศิลปินที่อยู่ภายในเขตอาณาจักรศรีวิชัย Luang Boribal Buribhand and A.B. Griswold, Sculpture of Peninsular Siam in the Ayuthya Period, JSS, Vol., XXXVIII, 1951. note 16 P. 24 และเมื่อล่วงมาถึง ๒๔ ปี ทั้ง ๆ ที่นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์ได้พยายามใช้ศัพท์นั้นในวงกว้าง ตามคตินิยามในแต่ละความหมายของตนแล้วก็ตาม แต่ก็เริ่มมีปัญหาว่าการกำหนดให้ช่างสมัยศรีวิชัยอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘ นั้น ก็จะเป็นปัญหาไม่ว่าในแง่ประวัติศาสตร์การเมืองหรือประวัติศาสตร์ศิลป์ก็ตาม เพราะมีผู้เสนอหลักฐานแล้วว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลงมา เขมรมีอิทธิพลในคาบสมุทรมกฉไค้ (ทั้งในด้านการเมืองและวัฒนธรรม) ไม่ใช่ศรีวิชัย S.J. O'Conner, JSS, Vol., 63 pt.I. 1975. P.163

๑๕. พิริชะ ไกรฤกษ์ เรื่องเดิม หน้า ๑๗-๑๘ และ The Sacred Image : Sculpture from Thailand 1979. PP. 25-31 ในขณะเดียวกันก็เสนอว่าควรจะเรียกกลุ่มพระโพธิสัตว์พุทธมหายานว่าเป็นแบบสกุลช่างศรีวิชัยเท่านั้น เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นพ้องด้วย แต่ ดร.เวสต์ ยังขัดข้องในกรณีนี้เพราะยังเชื่อเรื่องอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรศรีวิชัยที่มีต่อกาบสมุทรมกฉไค้ประเทศไทย แต่ศาสตราจารย์ ม.จ. สุกัทรคิส ติสกุล มีความเห็นค่อนข้างจะพ้องกับผู้ที่เสนอว่า ควรเรียกศิลปวัตถุที่พบในภาคใต้ตามแบบฉบับของตัววัตถุเอง Reviews, JSS, Volume 66 P.t1 1978. PP. 250,255
๒๐. Janice Stargardt, Southern Thai Waterways: Archaeological Evidence on Agriculture, Shipping and Trade in the Srivijaya Period, Man, Vol., 8, No.I 1973. PP. 15-17
๒๑. Jean Boisselier, ibid., P.9
๒๒. ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีวิธีการการตรวจวัดอายุหลักฐานทางโบราณคดี (Artifice) ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ เช่น คาร์บอน ๑๔ แต่ในกรณีของอูฐแล้วก็จะไม่สามารถจะใช้วิธีนี้ได้ทั้งหมด อาทิเช่น การวิจัยเรื่อง The Alterative Cultivated Rice in Thailand and Cambodia, Tadayo Watabe and others, Tonan Ajia Kenkyo Vol.8. No.1 June, 1970. P.38